

Nitel Veri Analiz Yöntemleri: Tema Analizi, Betimsel Analiz ve İçerik Analizi

Qualitative Data Analysis Methods: Theme Analysis, Descriptive Analysis And Content Analysis

Erdi Demir*

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, Antalya/Türkiye.

Dr., Independent Researcher, Antalya/Türkiye, edemir.akdeniz@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3227-5984>

* Corresponding author

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş: 25/05/2025

Kabul: 21/08/2025

Yayın Tarihi: 30/09/2025

Yayın Sezonu: Eylül

Benzerlik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Atıf

Demir, E. (2025). Nitel veri analiz yöntemleri: tema analizi, betimsel analiz ve içerik analizi. *Tanım Tenkit Teori*, 5: 38-53.

Öz

Bu çalışmanın konusu nitel veri analiz yöntemlerinin kavramsal açıdan incelenmesiyle ilgilidir. Sosyal bilimlerde nitel veri analiz yöntemleri bağlamında alanyazında kavramsal ve düşünsel açıdan eksiklikler olduğu göze çarpmaktadır. Bu çalışmada nitel veri analiz yöntemleriyle ilgili literatür taramasına dayalı betimsel bir inceleme yapılmıştır. Bu incelemenin amacı nitel çalışmanın ne anlam ifade ettiğini açıklayabilmek, nitel çalışmaların felsefesinin hangi ilgilere dayalı olduğu ortaya koyabilmek ve veri analiz yöntemlerinin neler olduğunu örneklerle açıklayabilmektir. Yapılan betimsel taramada; nitel veri analizleri tema analizi, betimsel analiz ve içerik analizi olarak ifade edilmiştir. Nitel araştırmalar, toplumsal yaşamın gerçekliklerine odaklanan, insan, doğa ve nesne ilişkilerini inleyen bir araştırma türüdür. Nicel araştırmaların “ne kadar”, “kaç” ve “hangi oranda” gibi sorularına karşılık “nasıl” ve “neden” gibi sorulara yönelen nitel araştırmaların temel karakteristiği sosyal gerçeklikleri mekanik, somut ve dış dünyada araması değil, bireylerin yaşam tarzı, anlam dünyası ve zihninde arayabilmesidir. Nitekim sosyal gerçeklikler toplumsal grup ya da bireylerin düşünce biçimi, kültürü, değerleri ve normlarını anlayabilmeyi mümkün kılabilir. Nitel araştırmalar, ölçmek veya test etmek yerine toplumsal grupların ya da bireylerin, olgu ve olayların algılarına, deneyimlerine, belirli bir konu hakkındaki görüşlerine, yaşam biçimi, inanç, sembol ve değerlere odaklanabilmektedir. Nitekim nicel araştırmaların ölçmek ya da anlamak konusunda yetersiz kaldığı durumlarda insan davranışının nedenlerinin anlaşılması, yorumlanması ve betimlenmesinde nitel araştırma yöntemleri araştırmacıya alternatif oluşturabilmektedir. Nicel araştırmaların bazı olay, olgu ve durumları anlayabilme ve analiz edebilme konularında eksiklikler içermesi sebebiyle ön plana çıkan nitel araştırmalar, sayısal olmayan veri setlerini anlama ve öğrenme bağlamında farklılıklar oluşturabilmektedir. Nitel araştırmalar, sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan, araştırma yapılan grup ya da bireylerin doğal ortamlarında gözlem, katımlı gözlem, odak grup görüşmesi ve derinlemesine görüşme gibi veri toplama yöntemleriyle veri toplanmasını sağlayabilen araştırmalara nitel araştırma adı verilebilmektedir. Çok boyutlu, zengin ve ayrıntılı veri toplanmasını sağlayabilen nitel araştırmalar, sebepler ve etki yerine sosyal bağlamlara, ilişkilere ve motivasyonlara odaklanabilmektedir. Tümevarım yöntemini benimseyen nitel araştırmalar, sosyokültürel yaşamın derinliklerine ulaşmayı, toplumsal grupların davranışlarının açıklanmasıyla ilgilenmektedir. Sosyal bilimler, sağlık bilimleri ve eğitim bilimleri gibi alanlarda tercih edilen nitel veri analiz yöntemleri, toplanmış ham verilerin isimlendirilerek kavramlaştırılması, temaların oluşturulması ve yorumlanarak özetlenmesi şeklinde ifade edilebilir. Tamamı sözel verilere bağlı metin, gözlem, görüşme notlarına dayalı olan bu analiz yöntemleri, belirli tema veya kategoriler etrafında çözümlenebilmektedir. Verilerin özetlenmesi değil, yorumlanması ve yeni anlam üretmeye yöneliktir. Bu bağlamda nitel veri analiz yöntemleriyle toplumsal gerçekliğin ayrıntılarına inilmekte, yeni, farklı, keşfedilmemiş bulgu ve fikirleri ortaya çıkarabilmek amaçlanmaktadır. Nitel veri analizinde bireysel eğilimler ön planda olmak üzere veri toplama ve veri analiz kısımlarında etkileşim farklılıkları olduğu söylenebilir. Veri toplama aşamasında araştırmacı doğrudan etkileşim halinde bulunabilirken veri analiz kısmında sınırlı bir etkileşim söz konusudur. Bu çalışmanın konusunu oluşturan nitel araştırmalar ve nitel veri analiz yöntemleriyle ilgili alan yazında kavramsal açıdan eksiklik olduğu düşünülmektedir. Nitel veri analiz yöntemlerini kullanmadan önce nitel araştırmaların ne olduğunu bilmekte yarar vardır. Nitel çalışmalar hermenötik ilgiye dayanmaktadır. Yani nitel çalışmalar öncelikli amacı gözlem, görüşme, odak grup görüşmesi ve katımlı gözlem gibi veri toplama yöntemleriyle bireylerin tutum, durum ve davranışlarla ilgili veri toplayabilmektir. Günümüzde sorgulanan şey, nitel çalışmaların gerekliliği ve öneminden öte nitel çalışmaların nitelik tartışmalarıdır. Her ne kadar nitel veri analizinde değişkenlerin ölçülememesi, nesnellikten uzak olması geçerlik yönünden eleştiriye tabi tutulsa da içinde yaşadığımız sosyal dünyanın gerçekliklerinin anlaşılması, yorumlanmasında nitel çalışmalar işlevsel bir karaktere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Bilimleri, Sosyolojik Metodoloji ve Araştırma Yöntemleri, Nitel Araştırma, Nitel Veri Analizi, Tema Analizi, Betimsel Analiz, İçerik Analizi.

Research Article**History**

Received: 25/05/2025

Accepted: 21/08/2025

Published: 30/09/2025

Pub Date Season: September

Plagiarism

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyrights & Licensing

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the studies utilised are mentioned in the bibliography.

Conflicts of Interest

No conflict of interest declared.

Financial Support

No external funding was used to support this research.

Citation

Erdi, D. (2025). Qualitative data analysis methods: theme analysis, descriptive analysis and content analysis. *Description Critique Theoria*, 5: .

Abstract

The subject of this study is related to the conceptual analysis of qualitative data analysis methods. In the context of qualitative data analysis methods in social sciences, it is noticeable that there are conceptual and intellectual deficiencies in the literature. The subject of this study is related to the conceptual analysis of qualitative data analysis methods. In the context of qualitative data analysis methods in social sciences, it is noticeable that there are conceptual and intellectual deficiencies in the literature. In this study, a descriptive analysis based on literature review about qualitative data analysis methods was conducted. The purpose of this review is to explain what qualitative research means, to reveal which interests the philosophy of qualitative research is based on, and to explain what data analysis methods are with examples. In the descriptive survey, qualitative data analyses were expressed as thematic analysis, descriptive analysis and content analysis. Qualitative research is a type of research that focuses on the realities of social life and deals with human, nature and object relations. In the descriptive survey, qualitative data analyses were expressed as thematic analysis, descriptive analysis and content analysis. Qualitative research is a type of research that focuses on the realities of social life and deals with human, nature and object relations. The main characteristic of qualitative research, which focuses on questions such as “how” and “why” in response to questions such as “how much”, “how many” and “at what rate” of quantitative research, is not that it searches for social realities in the mechanical, concrete and external world, but that individuals can search for them in their lifestyle, world of meaning and mind. As a matter of fact, social realities make it possible to understand the way of thinking, culture, values and norms of social groups or individuals. As a matter of fact, social realities make it possible to understand the way of thinking, culture, values and norms of social groups or individuals. Qualitative research, instead of measuring or testing, can focus on the perceptions of social groups or individuals, phenomena and events, experiences, opinions about a particular topic, lifestyle, beliefs, symbols and values. As a matter of fact, in cases where quantitative research is insufficient to measure or understand, qualitative research methods can provide an alternative to the researcher in understanding, interpreting and describing the causes of human behavior. As a matter of fact, in cases where quantitative research is insufficient to measure or understand, qualitative research methods can provide an alternative to the researcher in understanding, interpreting and describing the causes of human behavior. Due to the fact that quantitative research is insufficient to understand and analyze some events, facts and situations, qualitative research, which comes to the fore, may create differences in the context of understanding and learning non-numerical data sets. Qualitative research, research that is often used in social sciences, which can provide data collection by data collection methods such as observation, participatory observation, focus group interview and in-depth interview in the natural environments of the group or individuals being investigated, can be called qualitative research. Qualitative research, research that is often used in social sciences, which can provide data collection by data collection methods such as observation, participatory observation, focus group interview and in-depth interview in the natural environments of the group or individuals being investigated, can be called qualitative research. Qualitative research can provide rich and detailed data that is multidimensional, and can focus on social contexts, relationships and motivations rather than causes and effects.

Keywords: Educational Sciences, Sociological Methodology and Research Methods, Qualitative Research, Qualitative Data Analysis, Theme Analysis, Descriptive Analysis, Content Analysis.

Giriş

Nitel araştırmalar, toplumsal yaşamın gerçekliklerine odaklanan, insan, doğa ve nesne ilişkilerini inceleyen bir araştırma türüdür. Nicel araştırmaların “ne kadar”, “kaç” ve “hangi oranda” gibi sorularına karşılık “nasıl” ve “neden” gibi sorulara yönelen nitel araştırmaların temel karakteristiği sosyal gerçeklikleri mekanik, somut ve dış dünyada araması değil, bireylerin yaşam tarzı, anlam dünyası ve zihninde arayabilmesidir (Günbayı & Sorm, 2018: 64). Nitekim sosyal gerçeklikler toplumsal grup ya da bireylerin düşünce biçimi, kültürü, değerleri ve normlarını anlayabilmeyi mümkün kılabilir.

Nitel araştırmalar, ölçmek veya test etmek yerine toplumsal grupların ya da bireylerin algılarına, deneyimlerine, belirli bir konu hakkındaki görüşlerine, yaşam biçimi, inanç, sembol ve değerlere odaklanabilmektedir. Nitekim nicel araştırmaların ölçmek ya da anlamak konusunda yetersiz kaldığı durumlarda insan davranışının nedenlerinin anlaşılması, yorumlanması ve betimlenmesinde nitel araştırma yöntemleri araştırmacıya alternatif oluşturabilmektedir (Maxwell, 2008). Nicel araştırmaların bazı olay, olgu ve durumları anlayabilme ve analiz edebilme konularında eksiklikler içermesi sebebiyle ön plana çıkan nitel araştırmalar, sayısal olmayan veri setlerini (iletir, video ve ses kayıtları) anlama ve öğrenme bağlamında farklılıklar oluşturabilmektedir. Sosyoloji, tarih, coğrafya, edebiyat, felsefe, eğitim bilimleri, iletişim çalışmaları ve sağlık bilimleri gibi disiplinlerde tercih edilebilen nitel araştırmalar, araştırmacıya çok boyutlu ve esnek bir araştırma alanı sağlayabilmektedir. Nitel araştırmaların çeşitlilik içeren çok katmanlı yapısı sebebiyle nitel araştırmanın tanımı hakkında kesin ve net bir söylem bulunmamaktadır (Pathak vd., 2013).

Alan yazında nitel yöntem, nitel araştırma deseni ve kuramsal çerçeve kavramlarıyla ilgili bazı muğlaklıklar söz konusudur. Öncelikle nitel araştırma yöntemiyle nitel araştırma deseninin birbirinden farklı kavramlar olduğunu belirtmekte fayda vardır. Yöntemin amacı, nasıl bir araştırma evrenini anlamaya çalışıyorum? sorusuyken nitel araştırma deseninin amacı; nitel çalışmayı hangi biçimde inşa edeceğim? Sorusudur. Kuramsal çerçeve ise deyim yerindeyse gözlük gibidir. Benim bakış açım nedir? Bu olgu, olay veya durumları hangi kuramla açıklayabilirim sorusuyla ilgilenmektedir.

Tablo 1.

Nitel Yöntem, Nitel Desen ve Kuramsal Çerçeve Farkı

Kavram	Tanım	Amaç	Araştırmacının Rolü
Nitel Araştırma Yöntemi	Gerçekliği nicel olarak değil, anlam, bağlam ve deneyim üzerinden anlamaya ve yorumlamaya çalışan yaklaşımdır	Sosyal olgu, olay ve durumları derinlemesine, katılımcıların bakış açısıyla çözümleyebilmek	Araştırmacı, yorumlayıcı, etkileşim içinde aktif bir rol üstlenebilir
Nitel Araştırma Deseni (model)	Nitel yöntemin nasıl uygulanabileceğini ve araştırmanın tasarım şeklini belirleyen yapıdır	Veri toplama ve analiz sürecinin gelişimini ortaya koyabilmektedir	Araştırmacı desen belirler (fenomenoloji, etnografi, durum çalışması vb.)
Kuramsal çerçeve	Araştırmanın teorik temelini oluşturur. Olguların nasıl açıklanacağına yön verir	Çalışmanın hangi kavramsal araçlarla okunabileceğini belirler.	Araştırmacı kuramı seçerek yorumlayıcı pozisyonunu tayin eder

Bu doğrultuda çalışmada nitel araştırmanın ne anlam ifade ettiği, nitel araştırmanın özelliklerinin neler olduğu, hangi alanlarda kullanılabileceği hakkında betimsel bir tarama yapılarak bilgi verilmesi tasarlanmıştır. Akabinde nitel veri toplama yöntemlerinin neler olduğu bağlamında ayrıntılı bilgi verilmesi ve nitel veri analiz yöntemlerinin örneklerle açıklanması planlanmıştır. Literatür taraması yapıldığında, nitel veri analiz yöntemlerinin ne anlama geldiği, temel özelliklerinin neler olduğu ve nasıl kullanılabileceği hakkında somut ve doyurucu bilgi edinilmesinin güç olduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla çalışmanın literatürde ihtiyaç duyulan kavramsal bilgi eksikliğini giderebileceği ve alanyazına katkı sunabileceği değerlendirilmektedir.

1. Yöntem

Bu inceleme literatür taramasına dayalı betimsel bir çalışmadır. Literatür taraması belirli bir çalışma teması üzerinde yapılmış akademik çalışmaların belirli bir sistematik dâhilinde incelenmesi, özetlenmesi ve yorumlanmasıdır (Günbayı, 2020: 17; Demir, 2021: 318). Literatür taramasında yazılı, görsel, işitsel yazıya dökülmüş her türlü doküman incelenebilmektedir. Literatür incelemesi sadece dijital ortamda yapılan yüzeysel tarama ile sınırlı olmayıp, arşiv ve kütüphanede yer alan kaynakların da araştırma konusuyla ilgili sistematik ve bütüncül şekilde incelenebilmesini ifade etmektedir.

Dolayısıyla literatür taramasında doğrudan enformasyondan ve araştırmacının zihin süzgecinden geçmeyen bilgi üretimi söz konusu olmamaktadır. Literatür taramasıyla yeni arayışlar, farklı araştırma yöntemleri, keşfedilmemiş fikir ve düşüncelerin ortaya çıkarılması ve geliştirilmesi amaçlanabilmektedir. Buradan hareketle;

1-Nitel araştırma ne demektir?

2-Nitel veri analizi nedir?

3-Nitel veri analiz yöntemleri nelerdir?

4-Nitel veri analiz yöntemleri ne tür disiplinlerde kullanılabilmektedir?

5-Nitel veri analiz yöntemleri ne işe yaramaktadır? Gibi sorulara cevap aranmıştır. Alan yazında nitel veri analiz yöntemleri ile nitel veri toplama araçlarının karıştırıldığı bilinmektedir (Günbayı & Sorm, 2018: 58). Bu çalışmada nitel araştırmanın ne anlam ifade ettiği, ne tür bir karakteristiğe sahip olduğu teorik olarak açıklanmış, tema analizi, betimsel analiz ve içerik analizinin özellikleri hakkında bilgi verilmiştir.

2. Nitel Araştırma Nedir

Nitel araştırmalar, sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan, araştırma yapılan grup ya da bireylerin doğal ortamlarında gözlem, katılımlı gözlem, odak grup görüşmesi ve derinlemesine görüşme gibi veri toplama yöntemleriyle veri toplanmasını sağlayabilen araştırmalara nitel araştırma adı verilebilmektedir (Greene, 2007: 16; Günbayı, 2020: 16).

Çok boyutlu, zengin ve ayrıntılı veri toplanmasını sağlayabilen nitel araştırmalar, sebepler ve etki yerine sosyal bağlamlara, ilişkilere ve motivasyonlara odaklanabilmektedir. Tümevarım yöntemini benimseyen nitel araştırmalar, sosyokültürel yaşamın derinliklerine ulaşmayı, toplumsal grupların davranışlarının açıklanmasıyla ilgilenmektedir. Habermas (1987) nitel araştırmaların hermenötik ilgi ve özgürleştirici ilgiye dayandığını belirtmekte; hermenötik ilginin temelinde bireylerin öznel dünyalarının keşfedilmesi, bilinmeyen, farklı ve yeni şeylerin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Özgürleştirici ilgi nitel bir desen olmakla birlikte özgürleştirici ilgiye dayalı çalışmalarda araştırmacı çalışmanın başından sonuna kadar taraftır. Sosyal adalet sağlamak adına araştırmacının kaygısı anlama ve yorumlamanın ötesinde öğrenilmiş çaresizlik yaşayan üst aktörlerin söylemleri içine hapsolmuş bireylerin özgürleşmesini sağlayabilmektir. Günbayı ve Sorm (2018: 58) nitel araştırmaları

oluşturan getiren bilişsel ilgilerin ve bilgi üretim kanallarının neler olduğunu çalışmalarında işlevsel bir şekilde yansıtmışlardır.

Tablo 2.

Nitel Araştırmalarda İlgi

	Teknik İlgi	Hermenötik İlgi	Özgürleştirici İlgi
Amaç	Ölçmek, Kanıtlamak, test etmek, kontrol etmek	Anlamak, Yorumlamak ve yeni bilgi üretmek	Özgürleştirmek
Özellik	Deney, deneysellik, anket	Öznellik, bireysel yaşam, yorumlamak, anlamak	Öznellik, Radikal hümanist paradigma
Araştırma Desenleri	DeneySEL Araştırma Teknik eylem araştırması	Durum çalışması Etnografik çalışma Fenomenolojik araştırma Temellendirilmiş kuram çalışması Anlatı analizi	Özgürleştirici eylem araştırması Katılımlı eylem araştırması

Nitel araştırmalarda, araştırmacı tarafsız bir biçimde toplamış olduğu verileri sistematik ve bütüncül şekilde açıklayabilmektedir. Patton (1987: 7) nitel araştırmalarda üç farklı veri toplama biçimi olduğunu savunmaktadır; birincisi derinlemesine görüşme, açık uçlu görüşmedir. İkincisi doğrudan gözlem, üçüncüsü yazılı dokümanların, açık uçlu soruların kişisel günlüklerin incelenmesi şeklinde oluşabilmektedir. Nitel araştırmalarda incelenen olgu, nesne ya da bireylerin detaylı betimlenmesi ve özelliklerinin tanımlanması yapılabilmektedir. Yıldırım ve Şimşek (2013) nitel araştırmalarda görüşme, gözlem, katılımlı gözlem, odak grup görüşmesi ve yüz yüze görüşme gibi veri toplama araçlarının kullanılabildiğini belirtmiş, nitel araştırmalarda algı, süreç ve çevreye ilişkin veri toplanabildiğini ifade etmişlerdir.

Öyle ki çevreyle ilgili veriler, araştırma yapılması düşünülen çevrenin demografik, sosyoekonomik ve kültürel yapısı ile ilgili olabilmektedir. Süreç ile ilgili veriler, çalışmanın veri toplama yönteminin, örnekleminin, sınırlılıklarının belirlenmesi, araştırmanın ilgi, metot ve yöntemine ilişkin verilerin belirlenmesi anlamına gelebilmektedir. Algı ile ilgili veriler ise, araştırma grubunun belirli bir konu hakkındaki fikir, düşünce, deneyimlerinin anlaşılması için katılımlı gözlem, görüşme ve odak grup görüşme gibi yöntemlerin kullanılmasını sağlayabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 46). Nitel araştırmanın karakteristikleri; doğal yaşam alanına ilgi, araştırmacının ilgisi, verilerin toplanmasında esneklik anlayışı, bütüncül kavrayış, sistematik olarak ifade edilebilir (Patton, 1987: 8).

Doğal yaşam alanına ilgi, nitel araştırmalar kapsamında uygulamalı saha araştırmalarının incelenmesi düşünülen toplumsal grup ve bireylerin doğal yaşam alanlarına odaklanabilmektedir. Hakikaten mekânın ve çevrenin bireylerin toplumsal davranışlarını nasıl etkilediği, yaşam biçimlerinin bireylerin davranışları üzerine ne gibi etkileri olduğu doğal yaşam alanlarında daha iyi anlaşılabilir. Bireyler, doğal çevrelerinde kendilerini daha iyi ifade edebilmektedir. Bireylerin davranış biçimleri değişkenlik gösterebildiğinden doğal yaşam alanlarında davranışların gözlemlenmesi davranışların sebeplerinin anlaşılması ve yorumlanması bakımından değerlidir (Uslu & Demir, 2023: 293). Nitel araştırmalarda düşünülmesi gerekli diğer önemli bir unsur,

araştırmacının ilgisi ve sorumluluklarıdır. Araştırmacı, verilerini tarafsız bir biçimde toplamalı, birincil yani temel kaynaklara erişim sağlamayı hedeflemeli ayrıca farklı araştırma yöntemlerini kullanarak veriler elde edebilmelidir. Farklı veri toplama araçlarının kullanılması çalışmanın yapısal geçerliğini güçlendirebileceği gibi zengin ve ayrıntılı verilerin üretilmesini sağlayabilmektedir (Creswell, 2009: 2).

Nitel araştırmalarda, veri toplama ve araştırma modelinde esneklik anlayışı mevcuttur. Verilerin toplama aşamasında farklı veri toplama araçlarının kullanılması ve yöntem çeşitlenmesi olarak da ifade edilecek bu durum, sosyal olgu ve olayların kontrol edilebilme, tahmin ve öngörülebilirliği ile ilgilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 52). Sosyal olguların önceden zamana ve mekâna göre değişkenlik gösterebildiğinden önceden belirli hipotez ve kuramlara göre sosyal olayların tahmin edilmemektedir.

Nitel araştırmalarda bütüncül kavrayış unsuru, inceleme yapılan alana çok yönlü ve ayrıntılı bir çözümleme yapılmasıyla ilgili olup araştırmanın veri toplama ve veri analiz sürecine kapsamlı bakış gerektirebilmektedir. Bütüncül bakışta tek bir gerçeklik ya da nesnel bir gerçeklik anlayışı yoktur. Nitel çalışmalarda gerçeklik bölünmüş ve parçalı yapıdadır. Bu sebeple nitel araştırmalarda sosyal gerçeklik inşa edilmekte ve oluşturulabilmektedir. Günbayı (2020) nitel çalışmalarda gerçeklik kavramı bulunmadığını bilakis gerçek yerine görüş; doğru yerine bakış açısının egemen olduğunu belirtmektedir. Öyle ki nitel araştırmaların asıl amacının bireylerin ve toplumsal grupların bakış açılarını, düşüncelerini okuma, anlama ve yorumlama olduğu değerlendirilmektedir.

Nitel çalışmaların genel karakteristiklerinden birisi de sistematik olmasıdır. Nitel araştırmalarda sistematiklik kavramı, araştırmanın veri toplama süreci, veri toplama yöntemi, araştırma deseni ve veri analiz yöntemlerinin anlam ve içerik bakımından bütünlük ifade etmesi anlamına gelebilmektedir. Dolayısıyla araştırma sürecindeki unsurların bir bütünlük ifade etmesi, çalışmanın iç tutarlılığını yansıtabilmektedir.

2.1. Nitel Veri Analizi

Nitel veri analizi, sosyal bilimlerde ve sağlık bilimleri alanında verilerin analiz aşamasında kritik öneme sahip bir kısımdır. Toplanmış verilerin, anlam ve içeriklerine göre temalara ayrılması ve bulguların yorumlanması elbette emek gerektiren bir süreçtir. Nitel veri analizi süreci, elde edilmiş verilerin daha anlamlı, tutarlı ve sistematik hale getirilmesini hedeflemektedir. Belirli standart bir analiz biçimi olmadığından nitel veri analizleri araştırmanın doğasına göre çeşitlilik arz edebilmektedir.

Nitel veri analiz yöntemlerinin belirli net bir ölçütü ya da tekniği olmadığını belirten (Strauss, 1987) nitel çalışmaların araştırmacılar bir özgürlük alanı tanımladığını, esnek veri toplama yöntemlerinin kullanılabildiğini, araştırmacının sınırlanmaması gerektiğini belirtmektedir (Strauss, 1987: 215). Hakikaten araştırmacının sınırlanmaması zengin, bilinmeyen, yeni kavram, teknik ve bilgilerin üretilmesini sağlayabilmektedir. Veri analiz sürecinde betimsel, içerik analizleri tercih edilebileceği gibi grafik, istatistik, tasarım, tablo ve haritalardan da görsel olarak yararlanılabilir. Nitel veri analizleri kapsamında Miles & Huberman (1994: 10) verilerin azaltılması, verilerin görselleştirilmesi, sonucun belirlenmesi ve teyit edilmesi olarak nitel veri analizlerinin üç basamaktan oluştuğunu belirtmiştir.

Verilerin azaltılması bölümü, araştırmanın analiz bölümünden soyutlanamamaktadır. Veri toplama, çalışmanın modeli, toplanan veriler, temalar, kavramların damıtılması bu bölümde gerçekleştirilebilmektedir. Öyle ki toplanan verilerden hangilerinin araştırmanın bulguları kısmında değerlendirilmesi gerektiği bu bölümde incelemeye tabi tutulabilmektedir (Miles & Huberman, 1994: 11). Verilerin görselleştirilmesi aşaması ise verilerin anlamlı bir bütün haline getirilmesi, istatistik, tablo, resim ve görsel verilerden yararlanılmasıyla

şekillenebilmektedir. Bu itibarla temalar, kavramlar arasındaki ilişkilerin daha anlaşılır ve net hale getirilmesi düşünülmektedir. “Neyi görsel hale getiriyorsan onu bilirsin” tabirinden hareketle yeni fikir, öneri ve görüşlerin üretilmesi bu aşamada mümkün olabilmektedir (Miles & Huberman, 1994: 12). Sonucun belirlenmesi ve onaylanması kısmında, yapbozun parçaları gibi verilerin anlamlı hale getirilmesi ve bir bütünlük içinde yorumlanıp özetlenmesi söz konusudur. Dolayısıyla bulguların yorumlanması, sonuca ulaşılması, çalışmada eksik olduğu düşünülen bölümlerin tartışılması da bu aşamada gerçekleşebilmektedir. Bu kısmın rapor hale getirilmesinde bilinen birtakım eksiklikler söz konusu olabilmektedir. Bu kısmın yazılmasında bulgular tekrar edilmemesi önemlidir. Bilakis temalar ve kavramlar karşılaştırılarak nasıl bir sonuca ulaşıldığı bu bölümde tartışılabilir. Ayrıca raporlama kısmında bulgular yorumlanarak özetleme tartışılabilir. Benzer temalı çalışmalarda ne tür bir sonuca ulaşıldığı, hangi veri toplama araçları ve çalışma deseni tercih edildiği kıyaslanabilir.

Nitel veri analizi bakımından Wolcott (1994) yaklaşımı da bu bağlamda oldukça işlevseldir. Veri analizini üç şekilde değerlendiren araştırmacıya göre ilk seçenek, toplanan verilerin asıl kayıtlara, alan araştırması notları, görüşmeciler kayıtları ve yaşam öyküsü anlatılarına bağlı bir biçimde çözümleyebilmektir. Betimsel bir analize dayanan bu yaklaşım, verilerin analiz edilmesinde metin içinde atıf ve alıntı kullanılmasıyla savunulan tezi güçlendirebilmektedir. İkinci seçenek, anahtar faktörlerin ve kavramlar arası ilişkilerin sistematik biçimde özetlenmesi ve yorumlanmasına dayanmaktadır. Üçüncü seçenek, birinci ve ikinci seçeneklerin bir çeşit yorumlanmasına dayanmakta, araştırmacının kişisel çıkarım ve görüşlerine dayanmaktadır (Wolcott, 1994: 10).

Strauss & Corbin (1990: 32) nitel veri analiz sürecini kodlama bağlamında ele almıştır. Kodlamadan kasıt toplanmış verilerin kavramsallaştırılarak tanımlanması ve verilerin anlamlı bir parça haline dönüştürülmesidir. Yani toplanmış verilerin kavramlaştırılması, aynı içeriklere, anlam ve sembollere sahip verilerin bir araya getirilmesi kavramları; oluşan kavramlar da temaları inşa edebilmektedir. Bu durum kavramların ve temaların kıyaslanmasını sağlayabilmekte, kavramlar arası ilişkilerin açıklanması ve çözümlemesini kolaylaştırabilmektedir. Nitel veri analizlerinde betimleme, yorumlama ve sınıflandırma kavramlarının önemli yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Strauss & Corbin (1990), Wolcott (1994), Miles ve Huberman (1994) ve Strauss’un (1987) çıkarımlarının aslında birbirinden bağımsız olmadığı anlaşılmaktadır. Ortak amaç, toplanmış verileri anlamlı bir bütün ifade edebilecek biçimde betimlemek, tanımlamak ve yorumlamaktır. Genel kabul gören eğilim ise betimsel analiz ve içerik analizidir. Netice itibarıyla araştırmacının sahada gözlemlediği davranış, fenomen, olay ve durumlar arasında ilişkilerin, örneklendirmelerin açıklanması, tanımlanması betimleyici ve çözümleyici olabilmektedir.

2.2. Tema Analizi (Anlam Unsurlarını Bulmak)

Tema analizi yönteminde veri toplama araçlarıyla elde edilmiş saha gözlemleri, saha notları, gözlem, görüşme ve odak grup görüşmesi verileri kullanılabilirlik durumlarına göre kategorize edilerek kavramsallaştırılabilmektedir. Benzer kodlara sahip kavramların bir araya getirilmesi de temalar, üst ve alt temaların oluşmasını sağlayabilmektedir (Günbayı, 2019). Esasen sosyoloji, edebi metin incelemeleri, antropoloji, eğitim bilimleri ve edebiyat sosyolojisi gibi disiplinlerde sıklıkla tercih edilebilen bu analiz biçimi, farklı kavramların belirli temalar üzerinden kıyaslanmasında tercih edilebildiği gibi belirli bir olgu veya deneyime ilişkin ortak anlamlar, değerler ve tercihlerin belirlenmesinde kullanılabilmektedir (Braun & Clarke, 2014: 2). Araştırmacıya, doğal, özgün ve esnek bir araştırma yöntemi sağlayan bu yaklaşım, psikoloji başta olmak üzere sosyal bilimler alanında tercih edilebilmektedir (Braun & Clarke, 2006:78).

Tema analizinde amaç, gerçekliğin toplumsal ilişkiler, etkileşim ve iletişim yoluyla inşa edildiğini ortaya koyabilmektir. Bu bağlamda gerçeklik öznel bir bakış açısıyla zaman, mekân ve topluma göre değişkenlik gösterebilmektedir. Tema analizinin kuramsal altyapısını; Berger & Luckmann'ın (1991) sosyal inşacılık, Weber'in yorumlayıcı sosyoloji yaklaşımının oluşturduğu söylenebilir.

Sosyal inşacılık çerçevesinde gerçeklik birey-toplum ve mekân ilişkisi bağlamında inşa edilebilmektedir (Berger & Luckmann, 1991). Burr (2003: 9) sosyal inşacılığın temel unsurlarının; veri ya da bilgiye karşı bireylerin eleştirel tutumunun gerekliliği, bireylerin içinde bulunduğu toplumun kültürel ve tarihsel değerlerini anlayabilmesi, eleştiri süzgecinden geçmeyen verilerden bilginin ve gerçekliğin üretilmeyeceğidir. Dolayısıyla toplum ve birey tarafından sosyal etkileşimle yorumlanan olay, olgu veya durumlar içerisinde yer alan bağlam ve bu bağlam içindeki anlamların keşfedilmesi temaları ortaya çıkarabilmektedir. Tema analizinde sosyal gerçeklik bireysel ve toplumsal etkileşim, iletişim ve yorumlama yoluyla oluşturulabilmektedir.

Weber'in (2017) anlamacı yorumlayıcı yaklaşımı ise sosyoloji disiplinine farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Buna göre doğa olaylarının deney, kontrol etme ve test etme araçlarına tepki olarak kültürel olaylar, davranış, tutum ve eğilimlerin genel kapsayıcı bir yasa ile anlaşılamayacağını, tarihsel ve sosyal olayların karakteristiklerinin çözümlenebilmesi için anlaşılması gerektiğini belirtmiştir (Weber, 2017: 100). Nitekim anlamacı ve yorumlayıcı yaklaşım toplumsal olaylar, davranışların sebeplerinin anlam sürecine odaklanmaktadır. Weber'in anlamacı yorumlayıcı yaklaşımının temelinde birey ve anlama kavramları yer almaktadır. Bir olay, olgu veya durumun açıklanabilmesi için yeterliliğin bireyde olması açıklama için gereklilik olsa da anlama kavramı daha büyük bir evrene sahiptir (Hira, 2000: 49; Weber, 2002: 12). Weber'in yorumlayıcı yaklaşımı doğrultusunda tema analizinde anlama yorumlama ve açıklama esastır.

Tema analizi, belirli bir çalışma alanıyla ilgili görüşme, gözlem notlarının analiz edilmesi, yorumlanması, anahtar kelime ya da kelime tekrar sıklıklarının ortaya çıkarılmasında kullanılabilmektedir. Nitel çalışmaların doğası; kaç, hangi oranda veya ne kadar gibi nicel sorulara cevap aramadığından ortaya çıkan temaların nicel doğrultuda analiz edilmemektedir. Tema analizinde bir metindeki üst ve alt temalar, bir çalışma grubunun tercih ettiği çalışma biçimleri ve teknikleri, bir alanda yapılmış çalışmaların künyelerinin belirlenmesi gibi unsurlar ortaya çıkarılabilmektedir. Bu analizin temelinde anlama, yorumlama ve incelenen yazılı, görsel dokümana ilişkin anlayış geliştirme gibi hedefler bulunabilmektedir.

Örnek vermek gerekirse Demir'in (2021) çalışmasında edebiyat sosyolojisi yaklaşımıyla incelediği Çalıkuşu Romanı'ndaki bazı kavramların tema açıdan değerlendirilmesi bu bakımdan işlevsel bir örnek oluşturabilmektedir. Toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları disiplini yaklaşımında okunan eserde kadın temasının nasıl ele alındığı araştırılmıştır. Tema analizi yapılan çalışmada; kadınların sosyokültürel ve ekonomik davranışları ve eylemleri incelendiğinde; kadınların çok eşlilik, annelik, iktidar, evlilik, aile kurumu, ataerkillik, cinsiyetçilik ve toplumsal hiyerarşi gibi temalarla anıldıkları, olay ve durumların öznesi olmak yerine ikincil ve edilgen toplumsal davranış biçimleriyle toplumda temsil edildikleri anlaşılmıştır. Yani kadın kategorisinde tema olarak toplumsal cinsiyet normlarıyla kadın kimliğinin temsil edildiği söylenebilir (Demir, 2021: 335).

Örnek 2, Üzmez & Başpınar'ın (2017) 2010-2015 yılları arasında büro yönetimi ve sekreterlik alanıyla ilgili kongre, bildirim sunumları ve makaleler üzerine tema analizi, tema analizine işlevsel örnek teşkil etmektedir. Araştırmacılar toplamda 164 sunum ve bildiriye inceleyerek iki basamaklı bir analiz yürütmüşlerdir. İlk olarak büro yönetimi ve sekreterlik alanıyla bağlantılı yazarların katkıları, yazar sayıları, araştırmacıların bağlı olduğu

üniversite ve kurumlar incelenmiştir. İkinci basamak da ise bildirilerin oturum başlıkları ve hangi disiplinlerle ilgili oldukları belirlenerek temalar tespit edilmiştir. Araştırma bulgularına göre sunum ve bildirilerin %41'inin iki yazarlı olduğu, üç ve fazla yazarlı bildirilerinde olduğu anlaşılmış, tema olarak sunum ve bildirilerin %76'sının uygulamalı saha araştırmalarına dayandığı tespit edilmiştir. Buna göre görüşme, anket ve örnek olay gibi yöntemlerden yararlanılan çalışmalarda, büro yönetimi öğrencilerinin beklentisi, eğitim kalitesi, kariyer planlaması teknoloji kullanımı, örgütsel bağlılık, motivasyon ve iletişim gibi temaların ön planda yer aldığı anlaşılmıştır.

Örnek 3, Günbayı ve Yassıkaya'nın (2011) çalışması da tema analizi örnek teşkil etmektedir. Araştırmada bir meslek lisesinde çalışan öğretmenlerin mesleki ve gelişim programı olan Leonardo Da Vinci projesi hakkındaki görüşlerini incelenmiştir. Çalışmada tema analizi yöntemini tercih eden araştırmacılar, öncelikle okul çalışanlarının olgusal kimliklerini, bilgi, deneyim ve pozisyonlarını tespit ettikten sonra okul çalışanlarının bu projeye niçin katıldıklarını sormuşlardır. İkinci olarak görüşmeciler gruba bu proje hakkında ne tür bilgileri hangi bilgi kaynaklarından öğrendikleri sorulmuştur. Son olarak bu projenin ne tür fayda sağladığı sorusu görüşmecilere yöneltilmiştir. Okul çalışanlarının projeye katılma amaçları çalışmanın üst temalarını ortaya çıkarırken, okul çalışanlarının projeye ilişkin bilgi kaynakları ve metaforlar alt temaların oluşmasını sağlamıştır.

2.3. Betimsel Analiz (Verileri Düzenlemek ve Yorumlamak)

Betimsel analiz, bir fenomen, olay ya da olguya ilişkin kim, ne, ne zaman, nerede ve nasıl gibi sorulara açıklayıcı cevap verilmesiyle ilgilenmektedir. Betimsel analiz, araştırmacının, gözlem, görüşme, odak görüşmesi ve derinlemesine görüşme gibi veri toplama yöntemleri ile toplamış olduğu verileri tanımlayıcı ve açıklayıcı biçimde yorumlanması ve özetlenmesidir (Tripodi & Bender, 2010: 121). Betimsel analiz yönteminin nitel verilerin analizinde önemli bir yere sahiptir. Verilerin araştırma problemiyle bağlantılı olarak tespit edilmiş tema ve başlıklara göre okunması, anlaşılması ve yorumlanması biçiminde ifade edilebilmektedir (Demir, 2023: 89). Dolayısıyla betimsel analiz yönteminde veriler yapılandırılarak anlamdan öte içeriğin açıklanması ve özetlenmesi hedeflenebilmektedir.

Betimsel analiz yönteminin kuramsal temelleri post pozitivist yaklaşım, fenomenoloji ve hermenötik'e dayanmaktadır. Popper (1972) post pozitivist yaklaşımına göre öznel bilgiler bir takım sosyal kalıplarla inşa edilebilir. Nesnel bilgi ise akıl yürütme sonucu ulaşılan bir mertebedir. Bilimsel bilgi üretilirken araştırmacıların birtakım yanlışlar yapabilmesi doğaldır. Çünkü bilimsel gerçeğe ulaşmak oldukça zordur (Popper, 1972: 120). Nitekim post pozitivist görüşe göre gerçeklik vardır ama net olarak bilinemez. Gerçeklik yorumlanabilir ve anlamlandırılabilir. Kuhn (1991: 50) ise Popper'e (1972) kıyasla nesnel bilginin elde edilmesinde bireysel deneyim ve süreçlerin de payı olduğunu belirtmiş, sadece doğa olaylarına indirgenemeyen bilimsel süreç içerisine özne ve bireylerin dahil edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda gerçeklik yorumlama yoluyla kısmen inşa edilebilmektedir. Betimsel analiz yönteminde sosyal gerçekliğin anlama ve yorumlama yoluyla inşa edilebileceği değerlendirilmektedir.

Husserl'in (1995) fenomenoloji yaklaşımında kişilerin bir olguya ilişkin yaşantılarına olguya ilişkin algılar, anlamlar, duygu ve düşünceleri ortaya çıkarmak esastır. Öyle ki fenomenolojik yaklaşımda kişilerin yaşantılarına, geçmişte deneyimlerine odaklanmak hedeflenmektedir. Felsefe, sosyoloji ve psikolojik çalışmalarda tercih edilen bu yaklaşım, bir canlının sadece tek bir yönüne odaklanmak yerine, tüm algı, yaşanmışlık ve deneyimlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır (Husserl, 1995: 17). Bir teori ya da kurama dayalı şekilde üretilmeyen fenomenolojik çalışmalar, görüşme ve gözlem veri toplama yöntemlerine temel oluşturabilmektedir (Günbayı ve Sorm. 2018: 65).

Betimsel analiz bağlamında olgunun temalar bağlamında tanımlanması ve alıntılama yapılmaması biçiminde raporlaştırılabilmektedir.

Hermenötik ise Gadamer'in (1977: 65) yorum bilimi olarak ifade ettiği, antik retorik metinler ve dinsel metinlerin çözümlenmesiyle şekillenmiş, dil bilim başta olmak üzere tarih, sosyoloji, hukuk, edebiyat gibi disiplinlerde tercih edilen bir yaklaşımdır. Gadamer'e (1977: 68) göre anlam olgusu sabit değildir ve tarihsel süreç içerisinde geçmişle geleceğin ve şimdiki zamanın aynı potada eridiği bir etkileşimle inşa edilebilmektedir. Hermenötik yaklaşımda bir olay veya olguya ilişkin karşıt tezler, olumlu veya olumsuz düşünceler, imajlar ve önyargılar sosyal gerçekliğin inşasında önemlidir. Nitekim tez ve antitezin bir araya gelmesiyle sentez oluşabileceği gibi farklı görüş ve tezlerin bir araya gelmesi biçim ve içerik bakımından yeni anlamların üretilmesini mümkün kılabilir. Hermenötik betimsel analize anlam derinliği kazandırabileceği gibi olgu, olay veya verilerin kültürel kökleri ve tarihsel bağlamıyla geniş kapsamlı yorumunun yapılabilmesini sağlayabilmektedir.

Betimsel analizde yazılı halde dökümü yapılmış görüşme, gözlem ve odak grup görüşmesi notlarından doğrudan alıntı ve atıf yapmak şeklinde yararlanmak esastır. Nitekim araştırma problemine cevap verebilecek biçimde doğrudan görüşme ve saha notlarına atıf yapılması çalışmanın iç tutarlılığını güçlendirebileceği gibi yapısal geçerliğin sağlanmasında oldukça önemlidir (Günbayı, 2019). Nitekim araştırmacılar, betimsel analiz yöntemini araştırmanın varsayımlarının sınanmasında, bulgu ve sonuç kısımlarının oluşturulmasında tercih edebilmektedir. Betimsel analiz yönteminin amacı, olgu, olay veya sosyal bağlamı oluşturan birimler arası ilişkileri açıklayabilmek adına kavramlar arası neden ve sonuç ilişkisi kurmak, kavramları tanımlamak, açıklamak ve yorumlayabilmektir.

Betimsel veri analizi yöntemi doğal ortamdaki davranışların gözlemlenmesini ve tanımlanmasını amaç edindiğinden daha ayrıntılı ve işlevsel analizler yapılabilmesi için araştırmacıya yeni bir basamak oluşturabilmektedir (Sloman, 2010: 21). Betimsel analiz yönteminde okuyucunun dikkatini çekmek ve çözümlemeyi etkili kılabilir için doğrudan alıntılama ve atıf gösterme gibi referanslar kullanılabilir. Betimsel analiz ile içerik analiz yöntemleri kıyaslandığında betimsel analizin olay, olgu ya da durumu genel hatlarıyla ve daha yüzeysel çözümlediği söylenebilir.

Yıldırım ve Şimşek (2013) betimsel analiz yönteminde çalışmanın sayıltı, araştırma problemiyle ilgili olarak kavramsal bir taslak oluşturulduğunu belirtmişlerdir. Kavramların sembol, anlam ve içeriklerine göre temalar belirlenebilmektedir. Temaların oluşturulmaması anlam karmaşasına sebep olabileceğinden veri analizinde kavramsal taslağın göz önünde bulundurulması önem arz edebilmektedir. Akabinde belirlenmiş temalara göre ne tür verilerin değerlendirilip değerlendirilmeyeceği belirlenebilir ve kavramsal çerçeve bağlamında alıntılama yapılabilir. Bulguların yorumlanması aşamasında ise işlenmiş veriler sade ve tekrardan kaçınmak suretiyle açıklanabilir ve özetlenebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256). Dolayısıyla önceden belirli temalar bağlamında verilerin açıklayıcı şekilde yorumlanması temalar arasındaki ilişkilerin açıklanması bakımından önemlidir. Betimsel veri analizi yönteminde genel itibariyle çalışmanın sayıltıları ile görüşmeciler, gözlem ve saha notları arasında bir uyum söz konusudur.

Özkardeş'in (2013) 1972-2011 yılları arasında özel öğrenme güçlüğüne ilişkin kaleme aldığı çalışma betimsel analiz bakımından işlevseldir. Araştırmacı, tarama modelini kullanarak özel öğrenme güçlüğüne ilişkin ne tür çalışmaların, hangi yıllarda, ne tür disiplinlerde, hangi amaçla kullanıldıklarını araştırmıştır. Buna göre 1995 yılından itibaren özel öğrenme güçlüğüne ilişkin bilimsel çalışmaların üretilmeye başlandığı anlaşılmış olmakla

beraber, konuyla ilgili yayınların %33'ünün makale, %25'inin yüksek lisans tezi, %4'ünün bitirme tezinden oluştuğu tespit edilmiştir. 2005 ve 2006'dan sonra yayın sıklığının arttığı gözlemlenirken çalışmaların %80'inin tarama desenine sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmalarda örneklemin %75'inin çocuklardan oluştuğu, örneklemin İstanbul, Ankara ve Eskişehir ağırlıklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Örnek 2, Cin Şeker'in (2020) Türkçe konuşma ve dinleme kabiliyetleriyle ilgili lisansüstü tezlerinde yer alan anahtar kelimeler incelemesi, betimsel analiz bakımından değerlidir. YÖK'ün veri tabanı üzerinde yapılan çalışmada doküman analizi yöntemiyle veriler toplanırken 10 doktora ve 38 yüksek lisans tezi olmak üzere 48 lisansüstü tezin dinleme kabiliyetiyle ilgili olduğu tespit edilmiştir. 38 yüksek lisans tezinin 4'ünde anahtar kelime olmadığı anlaşılmış ve 34 adet yüksek lisans tezi incelenmiştir. Konuşma becerisiyle ilgili 7 doktora tezi olmak üzere 39 adet yüksek lisans tezi ile toplamda 46 adet tez tespit edilmiştir. Dinleme becerileriyle ilgili yapılan tezlerde dinleme kelimesi sıklığı ön planda olduğu sonucuna ulaşılırken dinleme aralığı, dinleme becerisi, duyarlılık ve eğitim kelimeleri fazla tercih edilen anahtar kelimeler olmuştur. Konuşmayla ilgili yapılan tezlerde ise konuşma aralığı, frekansı, beceri ve öğrenme kelimelerinin daha fazla kullanıldığı tespit edilmiştir.

Örnek 3, Demir'in (2023) Abdal toplulukları üzerine Antalya'da yapmış olduğu araştırmanın verilerinin analiz edilmesi kısmı, betimsel analiz yöntemi açısından önemlidir. Araştırmacı, kültür ve yaşam tarzının Abdalların gündelik yaşam pratikleri ve davranışları üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında, Abdalların kendilerini ne şekilde tanımladıkları, inançları, boş zamanları değerlendirme biçimleri, aile kurumları, eğitim hayatları ve politik görüşlerine dair katılımcıların yorum ve beyanlarının doğrudan alıntılama biçiminde verildiği görülebilmektedir. Bulgu olarak Antalya'da yaşayan Abdalların inançlarının onların çocuklara isim koyma, evlilik ve aile kurumları üzerinde etkili olduğu anlaşılmış, yerleşik yaşama geçişle Abdalların sünnetçilik, elekçilik ve at arabacılığı gibi bir takım geleneksel mesleklerinin unutulmaya yüz tuttuğu anlaşılmıştır.

Tablo 3.

Nitel Veri Analiz Yöntemleri

	Tema Analizi	Betimsel Analiz	İçerik Analizi
Amaç	Yeni ve farklı bir anlam üretebilmek	Düşünce ve görüşleri doğrudan aktarmak	Söylem ve içeriği çözümleyebilmek
Kodlama	Temaya İlişkin	Doğrudan alıntılar yoluyla	Anlamı oluşturan karakteristiklere dayalı
Odak Noktası	Anlamlar, deneyimler ve temalar	Tanımlayıcı, açıklayıcı, özetleyici ve yorumlayıcı betimlemeler	Tekrarlanan ifadeler, sözel içerik ve kategoriler
Sorusu	Ne gibi anlama geliyor?	Neydi, nasıldı?	Ne sıklıkla, hangi bağlamda?

2.4. İçerik Analizi (Anlam Çözümleme)

İçerik analizi, nitel veri analiz yöntemlerinden birisi olmakla beraber saha çalışmaları, görüşme notları, gözlem yoluyla toplanan tekrarlanabilir ve geçerli verilerin araştırma bağlamıyla ilgili olarak çözümlenmesine içerik analizi adı verilmektedir. Sosyal bilimler başta olmak üzere sağlık bilimleri ve klinik çalışmaları gibi alanlarda da tercih edilen bu yöntem belirli bir toplumsal grubun kültürünü, yaşam biçimini, sembol ve değerler setini, gözlemlenebilir ve tanımlanabilir davranışları içerik analizi yoluyla ortaya çıkarılabilmektedir

(Krippendorff, 1980: 24). İçerik analizi; siyasal bilimler, sağlık bilimleri, iletişim çalışmaları, toplum ve kültürel çalışmalar, dil bilim, antropoloji, felsefe, klinik çalışmaları, psikoloji, edebiyat, tarih ve coğrafya gibi disiplinlerde kullanılan bir veri analizi yöntemidir. İçerik analizi, edebi metinlerden, dokümanlardan anlamlı ve tekrarlanabilir çıkarımlar elde edebilmek için kullanılan bilimsel bir araçtır (Krippendorff, 1989: 404)

İçerik analizinin kuramsal temellerini yapısalcılık ve eleştirel teorinin oluşturduğu söylenebilir. Saussure (1976) yapısalcılık yaklaşımı, sosyal gerçekliğin dilbilimde, edebi metinlerde, söylem ve iletişim araçları içerisinde bulunduğunu bu sebeple metin ve dokümanlarda yer alan dil yapısı ve özelliklerinin analiz edilmesiyle anlamın çözümlenebileceğini savunmaktadır (Saussure, 1976: 61). Yapısalcılık, nicel ve nitel içerik analizlerinde tercih edilebilen bir yaklaşımdır. Nicel olarak bir metin, haber veya dökümanda yer alan veri, kavram ve sembollerin istatistiksel olarak analizi nicel bağlamda yapılabilir. Nitel olarak yapısalcılık ise dil ve sembollerin kültür, toplumsal yaşam, inanç, değer ve normlara nasıl etki ettiğini yansıtabilmektedir. Yapısalcılık, içerik analizi yöntemine anlamsal derinlik kazandırdığı gibi dil ve dilin kullanımının medyaya, edebiyata, sinemaya ve diğer toplumsal kurumlara ne şekilde sirayet ettiğini, toplumsal kurumların nasıl temsil edildiğini ortaya koyabilmektedir.

İçerik analizi yönteminin kuramsal temelini oluşturan diğer bir yaklaşım ise Frankfurt Okulu'na özgü eleştirel teoridir (Strik, 1999: 14). Eleştirel teori toplumsal güç ve iktidar ilişkileri, toplumsal hiyerarşi, eşitsizlik ve toplumsal cinsiyet normları gibi kurumları inceleyerek araştırmacıya özgürleştirici ilgiye dayalı demokratik, şeffaf ve hesap verebilir alanlara yönlendirmeyi amaçlamaktadır (West, 1998: 87). İçerik analizi yönteminde araştırmacılara daha eleştirel, sistematik ve özgürlükçü bir bakış açısı sunan bu yaklaşım medya ve iletişim çalışmaları, gazetecilik, eğitim bilimleri, tarih, sosyoloji ve antropoloji gibi disiplinlerde tercih edilebilmektedir.

İletişim çalışmalarında da tercih edilen içerik analizi yönteminde yeni, bilinmeyen tutum, eğilim ve anlamların ortaya çıkarılması, derinlemesine ve ayrıntılı bir kavrayışa ulaşılması amaçlanmaktadır. Dergi, radyo yayınları, filmler, komedi şovları, belgesel, mahkeme tutanakları, nüfus verileri, posta pulları, uluslararası diplomatik yazışmalar, gazete manşetleri, konuşma metinleri içeriğe örnek verilebilir. Stemler (2015: 6) içerik analizi yönteminde araştırmacının çözümleme kabiliyeti yanında iletilerin altında saklı olan anlamlar ve kelimelerin önemine vurgu yapmıştır. Teknolojik gelişmeler ve dönüşümlerle birlikte gelişen sosyal medya ağları, youtube, instagram ve tweetter gibi sosyal medya hesapları iletişimin görsel, görsel ve yazılı, sesli iletiler içerik ve dokümanların çeşitlenmesi ve zenginleşmesini sağlamıştır. Bu bakımdan içerik analizi yönteminde üzerinde durulması gereken husus, dil bilim ve teknolojik dönüşümdür.

Prasad (2008: 2) içerik analizi yönteminin mesajların karakteristiklerini sistematik ve objektif bir biçimde çözümlemek olduğunu belirtmiş, içeriğin karakteristikleri analiz edilirken öncelikle ne, nasıl ve kime gibi soruların yöneltilebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca içeriğin sebeplerine ilişkin niçin ve kim gibi sorular sorulabilir. İçerik analizi yönteminde araştırmacı, öncelikle ben bu ham verilerden ne elde etmek istiyorum? sorusunu kendisine sorabilmelidir.

İçerik analizi yönteminde olay, olgu ve durumları daha sağlıklı bir şekilde anlayabilmenin kilit rolü ise kavramlardır. Veri setleri içinde bulunan, anlam ifade eden en küçük birim, parça, sembol ya da imgeye kavram adı verilebilir. Kavramlar düşünce yetisinin gelişmesini sağladığı gibi veri setlerindeki benzer kavramların bir araya getirilmesiyle şekillenen örüntü ve temaları da daha iyi okuyabilmeyi sağlayabilmektedir.

Temalar ya da kategoriler ise kavramların bir araya gelmesiyle oluşmuş, sınıflandırma birimleri olarak ifade edilebilir. Benzer isim, sembol, değer ve anlama sahip kavramların birleştirilmesiyle oluşmuş temalar, veri setlerinde bulunan gerçeklikleri yansıtabilmektedir. Esasen içerik analizi yöntemine bakıldığında ham verilerin, işlenmesi yani kavramsallaştırılarak tanımlanması ve isimlendirilmesi söz konusudur. Sonrasında ise kavramların toplanmasıyla kategoriler (temalar) oluşturulabilmektedir. Son aşamada ise temaların kıyaslanması ve yorumlanması işlemi uygulanabilmektedir.

Bayram & Yaylı'nın (2009) turizm otel işletmelerinin web sayfaları üzerinden değerlendirilmesi konulu çalışması içerik analizi açısından işlevsel bir örnektir. Çalışmada otellerin web sitelerindeki karakteristiklerin neler olduğu tespit edilmeye çalışılırken web site değerlendirme formu kullanılmıştır. Otellerin web sitelerinin tüketim ve eğlenceyi özendirici tanıtım fotoğrafları paylaştıkları, otel hakkında deneyim ve tecrübe referanslarını vurguladıkları anlaşılmıştır. Bunun yanında içerik analizine göre web sitelerde tanıtım için farklı dil seçenekleri tercih edildiği, otellerin ve tatilin pazarlanması açısından görsel veriler, ulaşım ve iletişim kolaylığı gibi içeriklerin ön planda yer aldığı tespit edilmiştir.

Örnek 2, İslamoğlu vd. (2015) 2011-2014 yılları arasında eğitimde Fırsatları Arttırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH) projesi ile ilgili 120 akademik çalışma üzerinde içerik analizi yöntemini kullanmışlardır. Araştırmacıların yaptığı içerik analizine göre bu konuyla ilgili 37 bildiri, 17 yüksek lisans tezi, 63 makale, 1 kitap bölümü ve 1 rapor çalışması üretilmiştir. İçeriklerin paydaş üretkenler, bilgi ve değerlendirme, alan yazın, öğretmen yeterlilikleri gibi temalardan oluştuğu tespit edilirken araştırma içeriklerinin eğitim bilimleri ağırlıklı olduğu anlaşılmıştır. Çalışmalarda tutum ölçeği, görüşme ve anket yöntemlerinin ağırlıklı olarak tercih edildiği tespit edilirken 63 makaleden sadece 6'sının SSCI dizinde taranan dergilerde yayımlandığı belirlenmiştir.

Sonuç

Bu çalışmanın konusunu oluşturan nitel araştırmalar ve nitel veri analiz yöntemleriyle ilgili alan yazında kavramsal açıdan eksiklik olduğu düşünülmektedir. Nitel veri analiz yöntemlerini kullanmadan önce nitel araştırmaların ne olduğunu bilmekte yarar vardır. Nitel çalışmalar hermenötik ilgiye dayanmaktadır. Yani nitel çalışmaların öncelikli amacı gözlem, görüşme, odak grup görüşmesi ve katılımlı gözlem gibi veri toplama yöntemleriyle birey, olay ve olgulara ilişkin tutum, durum ve davranışlarla ilgili veri toplayabilmektir. Günümüzde sorgulanan şey, nitel çalışmaların gerekliliği ve öneminden öte nitel çalışmaların nitelik tartışmalarıdır.

Her ne kadar nitel veri analizinde değişkenlerin ölçülememesi, nesnellikten uzak olması geçerlik yönünden eleştiriye tabi tutulsa da içinde yaşadığımız sosyal dünyanın gerçekliklerinin anlaşılması, yorumlanmasında nitel çalışmalar işlevsel bir karaktere sahiptir. Nitekim nitel veri analizleri değer yargıları, yaşam tarzı, değerler, kültür vb. alanlarla ilgili olduğundan özellikle ilişkilendirilmesi gayet doğaldır. Bu tür kavramlar nicel araştırma yöntemlerinin veri toplama araçları ve veri analiz yöntemleriyle ölçülemeyeceğinden nitel çalışmaların yöntem ve metotlarıyla anlama, betimleme ve yorumlama yoluyla kavranabilmektedir.

Nitel veri analizleri ise tema analizi, betimsel analiz ve içerik analizi olarak ifade edilebilir. Sosyal bilimler, sağlık bilimleri ve eğitim bilimleri gibi alanlarda tercih edilen nitel veri analiz yöntemleri, toplanmış ham verilerin isimlendirilerek kavramlaştırılması, temaların oluşturulması ve yorumlanarak özetlenmesi şeklinde ifade edilebilir. Ana teması insan ve çevre olan nitel veri analizlerinde toplumsal gerçekliğin ayrıntılarına inilmekte, yeni, farklı, keşfedilmemiş bulgu ve fikirleri ortaya çıkarabilmek amaçlanmaktadır. Nitel veri analizinde bireysel eğilimler ön planda olmak üzere veri toplama ve veri analiz kısımlarında etkileşim farklılıkları olduğu söylenebilir. Veri

toplama aşamasında araştırmacı doğrudan etkileşim halinde bulunabilirken veri analiz kısmında sınırlı bir etkileşim söz konusudur.

Betimsel analiz, verileri doğrudan sistematik biçimde özetlemeyi ve betimlemeyi amaçlamaktadır. Betimsel analizin kuramsal temeli, post pozitivist ve betimleyici yaklaşıma dayanmaktadır. Araştırmacı nispeten tarafsız bir gözlemci konumundadır. Araştırmacı verileri okuyarak kategorilere ayırır, betimler ve doğrudan alıntılama yaparak görüşünü destekler. Daha anlaşılır ve basit sonuçlar üreten betimsel analiz yöntemi, bir olguyu tanıtmak veya ön bilgi almak konusunda araştırmacılara yarar sağlayabilmektedir.

Tema analizinde, verilerdeki anlam ve temaları bulmak ve kuramsal düzeyde yorumlamak amaçlanabilmektedir. Tema analizinin kuramsal temeli, fenomenoloji, yorumsamacı yaklaşıma dayanabilmektedir. Araştırmacı genelde veriden anlam üretmeye çalışır ve yorumlayıcı konumundadır. Görüşme, gözlem, katılımlı gözlem, görüşme ve odak grup görüşmeleriyle toplanan veriler kodlanır, temalara ayrılır, anlamlandırılır ve yorumlanır. Bu durum teorik yorum gücü yüksek olduğundan anlamsal derinliğin oluşması bu şekilde sağlanmış olur. Bu, esnek ve yaratıcı bir karaktere sahip analiz yöntemidir. Anlam çözümlemesi, edebi çalışmalar, sosyolojik ve antropolojik incelemelerde bu tür, analiz biçimi tercih edilebilmektedir.

İçerik analizi yöntemi, sınıflandırmak, saymak ve yorumlamak amaçlıdır. Pozitivist yaklaşımdan beslenen bu yöntem, anlam birimlerini sınıflandırır. Metin, belge, görüşme metni, gözlem notları gibi dokümanların kodlanması, sınıflandırılması, anlam çıkarılması ve yorumlanmasında tercih edilebilir.

Hermenötik ve özgürleştirici ilgiye dayalı nitel çalışmaların daha sağlıklı şekilde anlaşılabilmesi için işlevsel nitel veri toplama ve veri analiz yöntemlerinin kullanılabilmesi gereklidir. Nitel veri analizleri pozitivist bakış açısına göre kuramsal bir tekniğe dayanmayan, ayrıntıya inmeyi amaçlayan, tümevarımcı, durum odaklı analiz yöntemi olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında test edilmemiş ve kanıtlanamayan bulgularla bir anlama ve sonuca erişemediği de düşünülebilir. Oysaki nitel çalışmaların temeli, özgürleşme, anlama ve yorumlamaya dayalıdır. Bu sayede yeni bir kavrayış oluşturma, anlam geliştirme, farklılık ve düşünsel zenginlik ortaya çıkarabilmek mümkün olabilmektedir.

Kaynakça | References

- Bayram, M., & Yaylı, A. (2009). Otel web sitelerinin içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27), 347-379.
- Berger, P. & Luckmann, T. (1991). *The social construction of reality*. London: Penguin Books.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101
- Braun, V., & Clarke, V. (2014). What can “thematic analysis” offer health and wellbeing researchers?. *International journal of qualitative studies on health and well-being*, 9(1), 26152 (1-2).
- Burr, V. (2003). *Social Constructionism* (2nd Ed). London: Routledge.
- Cin Şeker, Z. (2020). Dinleme ve konuşma becerilerine yönelik lisansüstü tezlerin anahtar kelimeleri üzerine bir inceleme: betimsel analiz. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (19), 128-140.
- Creswell, J. W. (2009). *Research design: qualitative, Quantitative, and mixed methods*. Thousand Oaks: Sage publications.
- Demir, E. (2021). Çalığışu romanı: Cumhuriyet dönemi öğretmen kadın kimliği inşasının toplumsal cinsiyet normları bağlamında yorumlanması. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 317-340.
- Demir, E. (2023). *Abdallar üzerine etnografik bir alan araştırması: Antalya Abdalları, kültür, kimlik ve toplumsal değişme*. [Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü].
- Gadamer, H. G. (1977). *Philosophical hermeneutics*. University Of California Press.
- Greene, J. C. (2007). *Mixed methods in social inquiry* (Vol. 9). California: John Wiley ve Sons.
- Günbayı, I. (2020). Action research as a mixed methods research: Definition, philosophy, types, process, political and ethical issues and pros and cons. *Journal of Mixed Methods Studies*, (2), 16-25.
- Günbayı, I., ve Sorm, S. (2018). Social paradigms in guiding social research design: The functional, interpretive, radical humanist and radical structural paradigms. *Online Submission*, 9(2), 57-76.
- Günbayı, İ. (2019). Nitel araştırmada veri analizi: tema analizi, betimsel analiz, içerik analizi ve analitik genelleme. *Erişim adresi (03.02. 2020): <http://www.nirvanasosyal.com/h-392-nitel-arastirmada-veri-analizi-tema-analizi-betimsel-analiz-icerik-analizi-ve-analitik-genelleme.html>*.
- Günbayı, İ., Yassıkaya, B. (2011). Meslek lisesinde çalışan yönetici ve öğretmenlerin leonardo da vinci projesi hakkında görüşleri: bir durum çalışması. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 13-34.
- Habermas, J. (1987). *Knowledge and human interests: A general perspective in knowledge and human interests*. Cambridge: Policy.
- Hira, İ. (2000). Max Weber'in yöntem anlayışı. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 45-58.
- Husserl, E. (1995). *Kesin bir bilim olarak felsefe*. (T. Mengüşoğlu, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İslamoğlu, H., Ursavaş, Ö. F., Reisoğlu, İ. (2015). Fatih projesi üzerine yapılan akademik çalışmaların içerik analizi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 5(1), 161-183.
- Krippendorff, K. (1980). *Content Analysis: An introduction to its methodology*. Thousand Oaks : Sage publications.
- Krippendorff, K. (1989). Content analysis. *International encyclopedia of communication*, 1(1), 403-407.
- Kuhn, S. T. (1991). *Bilimsel devrimlerin yapısı* (N. Kuyaş, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Maxwell, J. A. (2008). *Designing a qualitative study*. The SAGE handbook of applied social research methods. Thousand Oaks: Sage publications.

- Miles, M. B., ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks: Sage publications.
- Özkardeş, O. G. (2013). Türkiye’de özel öğrenme güçlüğüne ilişkin yapılan araştırmaların betimsel analizi. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 30(2), 123-153.
- Pathak, V., Jena, B., & Kalra: (2013). Qualitative research. *Perspectives in Clinical Research*, 4(3),192-194.
- Patton, M. Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation* (No. 4). Thousand Oaks: Sage publications.
- Popper, K. (1972). *Objective knowledge*. London: Oxford.
- Prasad, B. D. (2008). Content analysis. *Research methods for social work*, (5), 1-20.
- Punch, K. F. (2013). *Introduction to social research: Quantitative and qualitative approaches*. Thousand Oaks : Sage publications.
- Saussure, F., (1976). *Genel Dilbilim Dersleri*. (B. Varda, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Sloman, K. N. (2010). Research trends in descriptive analysis. *The Behavior Analyst Today*, 11(1), 20–35.
- Stemler: E. (2015). Content analysis. *Emerging trends in the social and behavioral sciences: An Interdisciplinary, Searchable, and Linkable Resource*, 1-14.
- Strauss, A. L. (1987). *Qualitative analysis for social scientists*. Cambridge University Press.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research*. Thousand Oaks: Sage publications.
- Strik, P. M. (1999). *Critical Theory, Politics and Society*. London: Pinter Publishing.
- Tripodi, S. & Bender, K. (2010). Descriptive studies. Bruce A. Thyer (Ed.), *The handbook of social work research methods* in (pp. 120-130). Thousand Oaks: Sage publications.
- Uslu, F. & Demir, E. (2023). Nitel Bir Veri Toplama Tekniği: Derinlemesine Görüşme. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 40(1), 289-299.
- Ültay, E., Akyurt, H., & Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 188-201.
- Üzmez, U., & Başpınar, N. Ö. (2017). Ulusal büro yönetimi ve sekreterlik kongre bildirilerinin yazar ve tema analizi: 2010-15 yıllarına ilişkin bir değerlendirme. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 7(2), 35-43.
- Weber, M. (2002). *Sosyolojinin temel kavramları* (Medeni Beyaztaş, Çev.). İstanbul: Bakış Yayınları.
- Weber, M. (2017). *Sosyal bilimler metodolojisi* (Vefa Saygın Öğütle, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- West, D. (1998). *Kıta Avrupası felsefesine giriş*. (A. Cevizci, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Wolcott, H. F. (1994). *Transforming qualitative data: Description, analysis, and interpretation*. California: Sage Publications.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.